

העיתונות הסוציאל-דמוקרטית באירופה: עלייתה ושקיעתה

שלמה שפיר

גרמניה ואוסטריה: עיתונות במצב נחות

כאשר ייסד ברל כצנלסון ביוני 1925 את **דבר** כביטאון תנועת העבודה הארץ-ישראלית המאורגנת בהסתדרות העובדים, ברוב ארצות היבשת האירופית כבר עברה העיתונות הסוציאל-דמוקרטית את מחצית דרכה. לאחר בשורות ראדיקליות בשנות המהפכה 1848-1849, כגון **בניאיה ריינישה צייטונג** (Neue Rheinische Zeitung) בעריכתו של קרל מרקס, ליוותה עיתונות הפועלים את התפתחות המפלגות הסוציאל-דמוקרטיות משנות השישים והשבעים של המאה התשע-עשרה – גם תוך כדי איסורים והגבלות על-ידי השלטונות – לקראת התעצמותן ההדרגתית והפיכתן לגורמים פוליטיים בעלי משקל אחרי מלחמת העולם הראשונה. עם זאת, מול העיתונות האזרחית שהספיקה להתבסס במשך שנים רבות לפני הופעת העיתונות הסוציאל-דמוקרטית, נשארה זו במצב נחות, וכך היה גם במאה העשרים. הדגש המקורי בחינוך הפוליטי-רעיוני, שהעיתונים הסוציאל-דמוקרטיים ייחסו לו חשיבות מרובה, התנגש במשך השנים באינטרס הגובר של הקוראים חברי המפלגה ואוהדיה במידע כללי, אינפורמציה אקטואלית מגוונת לרבות חומר קליל יותר, אם כי דווקא בקירוב העובדים לערכי תרבות, אמנות וספרות מילאו חלק מהעיתונים המפלגתיים תפקיד נכבד.

תחום אחר שהקשה על עיתונים אלה הייתה תלות העורכים בעסקנים המבקשים לא אחת להתערב בעריכה ולפרסם את נאומיהם הארוכים – זה הכביד במשך שנים גם על **דבר** – וכן בעובדה שעסקנים חברי מוסדות מפלגתיים ואף חברי פרלמנט כיהנו לעתים כעורכי עיתונים, בלי שהייתה להם ההכשרה המתאימה או שיכלו להקדיש לעבודתם העיתונאית את מלוא הזמן הדרוש לכך. גם האלטרנטיבה של עיתונים קשורים למפלגה בעקיפין בעידן של ירידת המתח האידיאולוגי, שבה נעשה שימוש בכמה ארצות אחרי מלחמת העולם השנייה, בעיקר במערב גרמניה, לא היוותה פתרון למלכוד ולא מנעה את שקיעת העיתונות הסוציאל-דמוקרטית, עקב שינוי התרבות הפוליטית וניצחון כלכלת השוק, עוד זמן רב לפני הסחף של הגלובליזציה. צריך להעיר כאן, שהמדובר בעיקר בעיתונות היומית, להבדיל מכתבי עת רעיוניים או פוליטיים.

אם להתחיל את הסקירה בגרמניה, הארץ שבה צמחה המפלגה הסוציאל-דמוקרטית הגדולה באירופה, ושהיא במרכזו של דיון זה, העיתונים הסוציאל-דמוקרטיים החלו להופיע בה בשנות השישים

של המאה התשע-עשרה, לפני ואחרי איחוד האגף הלסאליאני, שאחרי מות לסאל עמד בראשו יוהן בפטיסט פון שווייצר, עם הפלג הדמוקרטי-סוציאלי בהנהגת אוגוסט פבל ווילהלם ליבקנכט.¹ היה זה מייסד המפלגה פרדיננד לסאל, שהטיף לעיתונות פועלים עצמאית בחברה הקפיטליסטית העולה, שתיבדל מהעיתונות הבורגנית ותבטיח לפרולטריון ביטוי בציבור. את העיתונות הבורגנית תקף על שבמקום להיאבק למען אינטרסים רוחניים בפוליטיקה, באמנות ובמדע, היא הפכה למשרתת הבורגנות באמצעות מו"לים תאבי הון והכנסה ממודעות (ועל כן נמנעה עיתונות הפועלים בתחילת דרכה מלפרסם מודעות).² אחרי ועידת האיחוד בגותה ייסדו ליבקנכט יחד עם וילהלם האזנקלאוור ב-1876 את **פורוורטס** (Vorwärts) כביטאון מרכזי, שבו התמזגו עיתוני שני הפלגים **הפולקסשטאט** (Volksstaat) וה**סוציאלי-דמוקרט** (Social Demokrat). ואכן, גם בעת רדיפת השלטונות ואף הוצאת המפלגה הסוציאל-דמוקרטית (ספ"ד) אל מחוץ לחוק ומאסר מנהיגיה על-ידי ממשלתו של הקנצלר אוטו פון ביסמארק תרמו הביטאונים הסוציאל-דמוקרטיים בגולה לשמירה על התודעה הפוליטית של הפעילים. עם גמר האיסור ב-1890 כבר יצאו לאור כשבעים עיתונים מפלגתיים מקומיים שנתמכו על-ידי קופת המפלגה. אולם עם גידול התפוצה לא היה מנוס מקבלת מודעות, ואכן, לפני מלחמת העולם הראשונה התהפכו היוצרות והדפוסים המפלגתיים הם שהזרימו לא מעט כסף לקופה המפלגתית.³

מצד אחר, סבלו רבים מהעיתונים הסוציאל-דמוקרטיים – בעיקר בפרובינציה – מרמת ההשכלה הבלתי מספיקה של העיתונאים העורכים, אף כי הם נהנו ברובם מתנאים סוציאליים עדיפים מאלה שבעיתונות הבורגנית. האקדמאים בעלי הרמה התקבצו בעיקר בעיתונים מרכזיים כמו **הפורוורטס** בברלין, **הלייפציגר פולקסצייטונג** (Leipziger Volkszeitung) וכן הביטאון התיאורטי **די נויאה צייט** (Die Neue Zeit), שעל דפיו ניטשו העימותים האידיאולוגיים והפרוגרמטיים בין ראשי התנועה והוגיה, כגון קארל קאוסקי, אדוארד ברנשטיין ואחרים. בניגוד לקו המרקסיסטי-אורתודוקסי של ביטאון זה שיקף הירחון **סוציאליסטישה מונטסהפטשה** (Sozialistische Monatshefte), שהחל להופיע ב-1897 בעריכתו של יוזף בלוך, עמדות רוויזיוניסטיות מובהקות. עם השיפור ברמת ההשכלה של הקוראים ובעיקר עם השינויים הסוציולוגיים ועליית עובדי הצווארון הלבן, גדל מספר מצביעי המפלגה, שהעדיפו את

פרדיננד לסאל

העיתונות הכללית בשל המידע הנרחב יותר לעומת העיתונים המפלגתיים, שעדיין שמו את הדגש בחינוך למודעות תיאורטית ואידיאולוגית ובפרקטיקה פוליטית. גם כאשר מספר המנויים היה שווה ולפעמים אף עלה במקצת על זה של חברי המפלגה, נוצר פער גדול בינם לבין המצביעים ביחס לעיתונות המפלגתית. בתחילת המאה העשרים היו רק 69 עיתונים סוציאלי-דמוקרטיים בגרמניה מתוך 3,802 עיתונים, זאת בשעה שמספר המצביעים הסוציאלי-דמוקרטיים בבחירות כלליות כבר עלה ב-1903 ליותר משלושה מיליונים. ב-1912 כבר הייתה הסיעה הסוציאלי-דמוקרטית שזכתה ל-4.25 מיליון מצביעים הסיעה הגדולה ברייכסטאג בברלין עם 110 מושבים. לא לפני מלחמת העולם הראשונה וגם לא אחרי התמוטטות הקיסרות והקמת רפובליקת ויימאר לא היו לפרוורטס, שהופיע ב-1914 ב-165,000 עותקים, סיכויים להתמודד עם העיתונים הליברליים הגדולים בברלין ובפרנקפורט כגון ברלינר טאגבלאט (Berliner Tageblatt), פוסישה צייטונג (Vossische Zeitung) או פרנקפורטר צייטונג (Frankfurter Zeitung). בתחילת המלחמה העולם, ב-1914, פנה ביטאון ברובו, בהשפעת עורכו הפוליטי רודולף הילפרדינג, נגד תמיכת הסוציאלי-דמוקרטית ברייכסטאג באישור האשראי למלחמה. שנתיים לאחר מכן מינתה סיעת הרוב במפלגה איש משלה, את פרידריך שטאמפר, כעורך יחיד. אולם הקרע במחנה הסוציאליסטי בין סיעת הרוב למיעוט של הבלתי תלויים (USPD) שהיה להם זמן מה עיתון משלהם, די פרייהייט (Die Freiheit), ואחר כך הקומוניסטים, שייסדו את די רוטה פאנה (Die Rote Fahne), החליש את העיתונות הסוציאלי-דמוקרטית, וגם זו של האיגודים המקצועיים. זה אירע דווקא בשעה שמ-1919 נתווסף לה תפקיד גם בפרשנות מדינית ממשלתית, נוכח שינוי מעמדה של המפלגה מאופוזיציה מתמדת לשותפות בממשלה, אם לא תמיד בממשלת הרייך או ברציפות, עד לקיץ 1932, בפרוסיה. באמצע שנות העשרים, עם שיפור המצב הכלכלי והייצוב הארעי של הרפובליקה, גדל מספר קוראי העיתונות הסוציאלי-דמוקרטית, אולם ירד שוב ערב השתלטות הנאצים ב-1933. לפי האומדן התחתון קראו ב-1932 מבין 15 מיליון קוראים רק 1.3 מיליון את העיתונות הסוציאלי-דמוקרטית, לעומת 14 מיליון קוראים לעיתונות הבורגנית.⁵ מכל מקום, עוד לפני אותו מהפך הייתה רשת הוגנברג הלאומנית-ימנית הכוח המוביל בעיתונות ההמונית, והיא תרמה חלק נכבד לערעור הרפובליקה, הפירמנטריות והדמוקרטיה. אחרי עליית היטלר לשלטון הופיע דר נויאה פרוורטס (Der Neue Vorwärts) כביטאון המפלגה בגולה, תחילה בפראג ואחר כך עד 1940 בפאריס. לאחר מיגור המשטר הנאצי וכיבוש גרמניה כולה על-ידי צבאות בעלות הברית חודשה הופעת העיתונים הסוציאלי-דמוקרטיים (במזרח

גרמניה רק לזמן קצר עד שאוחדו עם הביטאונים הקומוניסטיים), אולם רק עשרה אחוזים מהאוכלוסייה צידדו בעיתונות זו. ב-1950 כבר העדיפו רוב חברי הספ"ד ובחוריה את העיתונות הכללית, גם אם זו נקטה תכופות נימה ביקורתית לעמדת המפלגה. תקוותו של פריץ היינה, שהיה במשך כעשרים שנה הממונה על העיתונות במפלגה, להקים עיתון גדול בעל מגמה סוציאליסטית אוהדת לרעיונות הספ"ד, לא התממשה. גם האלטרנטיבה של טיפוח עיתונים אזוריים כלליים בעלי מגמה פוליטית פרו-סוציאלי-דמוקרטית לא החזיקה מעמד לאורך ימים. למרות חוסר התמיכה מצד השלטון הצבאי האמריקני הייתה ב-1947 תפוצת העיתונות הסוציאלי-דמוקרטית עדיין 2.5 מיליון עותקים, יותר מאשר לפני 1933, אך זו ירדה אחרי שינוי המטבע ונוכח התחרות מצד העיתונים הבלתי-מפלגתיים. ב-1955 נותרו לעיתונות הסוציאלי-דמוקרטית רק עשרה אחוזים (1,400,000 עותקים) מכלל התפוצה הגרמנית.⁶ ב-1948 הופיע במערב גרמניה ביטאון הספ"ד המחודש, תחילה בשם Der Neue Vorwärts, כמו בגולה, ומאוחר יותר הוא חזר לשמו המקורי Vorwärts. אולם גם כשבועון הלך מספר מנוייו ופחת עד שבתור ירחון נשלח חנים לכל חברי המפלגה. בשנות השבעים התחסלו בזה אחר זה גם עיתונים מקורבים למפלגה כמו הטלגרף (Telegraf) בברלין ודומיהם בהאנובר ולבסוף בהמבורג. ב-2002 סגר את שעריו גם הירחון של ברית האיגודים המקצועיים. נסגרו גם בתי דפוס, חרף רווחיותם והניסיון להשקיע באמצעותם בעיתונים פרופריה יציבים מבחינה כלכלית.⁷ ירידה זו חלה ללא קשר עם התעצמות המפלגה הסוציאלי-דמוקרטית, אשר משנת 1969 ועד ל-1982 הייתה הגורם המוביל בקואליציה הסוציאלי-ליברלית ושוב מ-1998 עד 2005 בקואליציה עם "הירוקים". בעימות עם כלכלת השוק הייתה גם ידה של העיתונות הקרובה למפלגה על התחנות. אומנם, הספ"ד לא נתייאשה כליל מלהבטיח לעצמה נוכחות כלשהי על-ידי השקעות ביומן השמאלי-ליברלי הארצי פרנקפורטר רונדשאו (Frankfurter Rundschau), שנקלע לקשיים. אולם היא התחייבה שלא להתערב במדיניות המערכת, שממילא נקטה באורח מסורתי בהרבה נושאים קו אוהד לזה של הספ"ד. באחרונה שוב החליטה המפלגה לצמצם את חלקה בנסכי היומן, והרוב נרכש על ידי המו"ל אלפרד נוון דומונט, שרכש גם רבע מאחזקות עיתון הארץ. לעומת הכישלונות בתחום העיתונות המפלגתית, הצליחה הספ"ד לזקוף לזכותה הישג בביסוס ירחון עיוני רב-תחומי מעניין Die Neue Gesellschaft / Frankfurter Hefte היוצא לאור מטעם קרן פרידריך אברט, בעריכת תומס מייאר, כיום ההוגה הסוציאלי-דמוקרטי הבכיר בגרמניה. אך למרות הקרבה הרעיונית אין זה ביטאון מפלגתי. התפתחות העיתונות הסוציאלי-דמוקרטית בשפה הגרמנית באוסטריה, שהייתה עד 1918 אימפריה רב-לאומית ורב-תרבותית ומאז רק מדינה קטנה יחסית ובה כשמונה מיליון נפש – מקבילה בתחילתה לזו שבגרמניה, אף על פי שבגלל המחלוקת בין המתונים לרדיקלים הוקם שם ביטאון מרכזי רק ב-1889.⁸ ביטאון הפועלים הראשון, דאס יונר אלגמיינה ארבייטרבלאט (Das Wiener Allgemeine Arbeiterblatt), הופיע למשך זמן קצר בשנת המהפכה 1848. עיתון הפועלים פולקסשטימה (Volksstimme)

המפלגה, בימי ברונו קרייסקי ויורשיו הראשונים. גם צמצום הפורמט ל**נויאה ארבייטרצייטונג** ב-1986 והנדידה מהמשכן המסורתי במחוז החמישי למחוז השלישי בווינה לא פתרו את הבעיות הכלכליות של העיתון, אף כי ב-1988 עדיין תפס את המקום הרביעי בין היומונים עם 250,000 עותקים. ב-1988 הוא הפך לעיתון בלתי-תלוי, קרוב ברוחו למפלגה, אולם ב-1989, בעת כהונתו של הקנצלר הסוציאלי-דמוקרטי פרנץ וראניצקי, נמכר. ניסיון אחרון של תורמים ידידים להצילו אף הוא נכשל ובאוקטובר 1991 נסגר סופית. כך נעלם השם המסורתי מעל במת העיתונות האוסטרית.

סקנדינביה: צמיחה והצטמקות

פרק חשוב במיוחד היוותה התפתחותם של העיתונים הסוציאלי-דמוקרטיים בארצות סקנדינביה – שוודיה, נורווגיה, פינלנד וגם דנמרק, שאחוז קוראי העיתונות בהן גדול מאשר בארצות אירופיות אחרות.¹⁰ במדינות הצפון נוסדו העיתונים הסוציאלי-דמוקרטיים הראשונים בשנות השמונים של המאה התשע-עשרה, קצת מאוחר יותר מאשר במרכז אירופה. לאחר צמיחה איטית הם זכו לגידול בעיקר בשנות העשרים של המאה העשרים, יחד עם התחזקות המפלגות הסוציאלי-דמוקרטיות והפיכתן לגורם מרכזי במערך הפוליטי של ארצותיהן. בשנות העשרים כבר כיהנו ראשי ממשלה סוציאלי-דמוקרטיים בשוודיה ובדנמרק וזמן מה גם בפינלנד; בנורווגיה התבססו הסוציאלי-דמוקרטים בראש השלטון מ-1935. כיבושן של נורווגיה ודנמרק על-ידי הצבא הגרמני ב-1940 שיבש תהליך זה. אולם דווקא בשוודיה הניטרלית חל גידול מסוים במספר קוראי העיתונים הסוציאלי-דמוקרטיים בשנות מלחמת העולם השנייה, גם בשל הביקורת שמתחו חלקם על הנייטרליות של שוודיה בין גרמניה הנאצית לבעלות הברית.

ברם, גם האקלים הפוליטי הנוח אחרי אותה מלחמה לא מנע את ההצטמקות ההדרגתית של העיתונות הסוציאלי-דמוקרטית מטעמים כלכליים ואידיאולוגיים כאחד, והפעל לטובת העיתונות הבלתי-מפלגתית, הליברלית והשמרנית, שקדמה בהופעתה ובהתבססותה לעיתונות השמאל הדמוקרטי, גדל והלך. התערבות הממשלות על-ידי סובסידיות לטובת העיתונים בעלי התפוצה הקטנה יותר בפרובינציה האריכה את קיומם של עיתונים סוציאלי-דמוקרטיים בנורווגיה, בשוודיה ואפילו של כמה ביטאונים בפינלנד, אך מצוקתם של הביטאונים המרכזיים נמשכה. בנורווגיה ירדה תפוצת ביטאון המפלגה **ארבטרבלאדט** (Arbeterbladet), ששינה את שמו ל**דאגס אוויסן** (Dag's Avisen), ל-30,000 עותקים לעומת תפוצה של יותר מחצי מיליון ל**אפטנפוסטן** (Aftenposten) השמרני המוביל, ומאות אלפים לכמה עיתונים בלתי מפלגתיים. בשוודיה נסגר המורגון **טידינינגן** (Morgon Tidningen) הסוציאלי-דמוקרטי עוד ב-1966, ולפני כמה שנים נסגר גם ביטאון המפלגה **ארבטט** (Arbetet) במלמה. לעומתם החזיק מעמד עיתון השמאל הבלתי-תלוי בחלקו **אפטנבלאדט** (Aftonbladet), הנתמך על-ידי פדרציית האיגודים המקצועיים ושתפוצתו היא כחצי מיליון עותקים (אגב, זהו אחד הביטאונים הביקורתיים ביותר כלפי ישראל). בהלסינקי נותר ביטאון סוציאלי-דמוקרטי בפניית עם תפוצה של כ-17,000; לדברי עורך שבועון המפלגה בשוודיה, תפוצתו היא 2,000 עותקים.¹¹ בדנמרק,

נוסד ב-1869, אך לא האריך ימים. העיתון **גלייכהייט** (Gleichheit), שנוסד ב-1886 על-ידי ויקטור אדלר, פעל לאיחוד התנועה וגם זכה להשתתפות אישים בכירים כמו פרידריך אנגלס, אדוארד ברנשטיין, בבל, ליבקנכט ואחרים. אולם פריצת הדרך האמיתית באה עם הקמת **הארבייטרצייטונג** (Arbeiterzeitung) ב-1889, שהחל מ-1895 הופיע כעיתון יומי והגדיל בהתמדה את מספר

ויקטור אדלר

קוראיו למרות התנכלות השלטונות והצנזורה. **הארבייטרצייטונג** בעריכתו של אדלר היווה מכשיר חשוב להפצת רעיונות הסוציאלי-דמוקרטיה מול עוינות הממשלה והעיתונות הבורגנית. תחילה השתווה מספר הקוראים והמנויים, אחר כך היה מספר המנויים גדול אף ממספר החברים, אלא שהפער בין אלה למצביעים בעד המפלגה גדל והלך. ערב פרוץ מלחמת העולם הראשונה ובשנותיה הראשונות של המלחמה נקט העיתון, בעריכתו של פרידריך אוסטרליץ, עמדה לאומנית, אך לקראת סוף המלחמה שינה את הקו, שלל מדיניות של סיפוח שטחים וב-1917 בירך על המהפכה הסובייטית ברוסיה.

בניגוד ל**פורוורטס** בברלין הפך **הארבייטרצייטונג** בתחילת הרפובליקה האוסטרית – גם בשל מיעוט עיתונים אזרחיים רבי משקל כמו בגרמניה – ליומון הפוליטי המוביל בווינה. המגמה האוסטררו-מרקסיסטית של ראשי המפלגה לרבות עורכי העיתון אף מנעה קיטוב סוציאלי-דמוקרטי-קומוניסטי מחריף כמו בגרמניה. אולם כדי לספק את האינטרסים של חברי המפלגה ואוהדיה, אשר תוכן **הארבייטרצייטונג** היה כבד מדי בשבילם, ייסדו הסוציאלי-דמוקרטים אוסטרים ב-1927 ביטאון פופולרי יותר, **דאס קליינה בלאט** (Das Kleine Blatt), בעוד שה**הארבייטרצייטונג** הוסיף לשרת את האליטה המפלגתית ואת העסקנים. הביטאון הפופולרי בעריכתו של יוליוס בראונטל זכה עד מהרה לתפוצה של 200,000 עותקים, בעוד שה**הארבייטרצייטונג** ירד ב-1932 ל-83,000. לאחר ההתנכלויות של הצנזורה והממשלה האוסטררו-פאשיסטית של אנגלברט דולפוס נסגר **הארבייטרצייטונג** עם דיכוי התקוממות השמאל בווינה בפברואר 1934, בעוד ש**דאס קליינה בלאט** נאלץ לשרת, אחרי חילופי העורכים, את משטר הימין ואחרי סיפוח אוסטריה לגרמניה גם את המשטר הנאצי והוסיף להופיע עד 1944.

אגב, בזכות ההתקוממות האנטי-פאשיסטית בפברואר 1934 אף נהנו הסוציאליסטים האוסטרים לאהדה רבה בקרב תנועת הפועלים הארצי-ישראלית, בניגוד לאכזבה מכניעת הספ"ד לימין השמרני בפרוסיה ב-1932 ואחר כך להשתלטות הנאצים.⁹ ב-1945, עם הקמת הרפובליקה האוסטרית השנייה, חידש **הארבייטרצייטונג**, שהושפע בשנות העשרים על-ידי מורה ההלכה הסוציאליסטי השמאלי אוטו באואר, את הופעתו, הפעם במגמה אנטי-קומוניסטית מובהקת. אוסקר פולאק, העורך הראשי האחרון לפני 1934, שוב הוצב בראש העיתון. אולם ההצלחה לא האירה ל**הארבייטרצייטונג** פנים אף לא בימי ההגמוניה הפוליטית של

והחברתיים לגבי מפלגה זו או אחרת. יוצאים מכלל זה העיתונים הקומוניסטיים, ולהבדיל – שופרות ניאון-נאציים. אולם, כפי שמעידה מטוטלת הבחירות בארצות אלה, אין לחפש דווקא בכך את הסיבה להצלחתן או היחלשותן של המפלגות הסוציאליסטיות. ואילו בתחום ההתמודדות הרעיונית-אידיאולוגית וגם הפוליטית נותרה להן למעשה רק האלטרנטיבה של ירחונים או כתבי עת פריודיים אחרים, אם כי גם זו אינה משימה קלה. לדעת מחבר מאמר זה, זוהי גם הבחירה היחידה העומדת בפני כל מי שמעונין לשמור לפחות משהו ממורשת דבר, במלאות שמונים שנה לייסודו.

יהודים בעיתונות הסוציאליסטית

אם להתחיל סקירה זו, כדוגמת הפרקים הקודמים, בעיתונות הסוציאליסטית בגרמניה, אפשר להסביר את ההשתתפות הגדולה של יהודים, ובעיקר אינטלקטואלים יהודים, בעיתונות זו על ימוניה וכתבי העת שלה כתוצאה של היחסים החברתיים בקיסרות ובמידה מסוימת גם ברפובליקת ויימר, שדרכנו שותפות כזאת של ציבורים מופלים לרעה, בפרט שהאנטישמיות – גם אם לא נעדרה בקרב הפועלים – הייתה יחסית חלשה בקרבם מאשר בקרב השכבות האחרות. רבים מהעורכים האחראים וגם הכותבים לא היו עיתונאים מקצועיים שזו פרנסתם היחידה, אלא אינטלקטואלים, עסקנים מפלגתיים ו/או פוליטיקאים בעלי השפעה ברייכסטאג ובבתי המחוקקים המחוזיים. לא מדובר כאן רק ביהודים על-פי ההלכה; חלקם פרשו מהקהילה והכריזו על עצמם כבני בלי דת או אף המירו את דתם לבדם או יחד עם משפחותיהם, נישאו לנשים לא-יהודיות ומכל מקום – רובם התכחשו לזהות יהודית נפרדת. במלחמת העולם הראשונה הצטרפו רבים מהם לפורשים שהקימו ב-1917 את המפלגה הסוציאליסטית הבלתי-תלויה (USPD) שהתנגדה למדיניות הממשלה השמרנית וביקשה לסיים את המלחמה, וב-1922 נמנו רובם עם אלה שצידדו בשיבה לספ"ד, בניגוד למיעוט שהתחבר עם הקומוניסטים. גם בקרב הפלגים השמאליים ששוב פרשו מאוחר יותר, כגון מפלגת הפועלים הסוציאליסטית (SAP) ב-1931, או התארגנו בנפרד כמו "נוי בגינן" (Neu Beginnen) מיסודו של ולטר לוינשטיין (Löwenstein) או האי.אס.קא הפילוסוף ממוצא יהודי ליאונרד גלסון (Nelson), הייתה נוכחות יהודית ניכרת של פעילים וכותבים.

עם האישים הבולטים ממוצא יהודי במפלגה וגם בעיתונות הסוציאליסטית משנות ה-80 של המאה ה-19 ואילך נמנה אדוארד ברנשטיין (Bernstein, 1850-1932), אבי הרוויזיוניזם המארקסיסטי. בימי החקיקה האנטי-סוציאליסטית של ביסמרק ייסד בלונדון את הסוציאליסטית דמוקרט (1881-1890) ועם שובו לגרמניה השתתף בפורוורטס, בסוציאליסטישה מונטסהפטה ובנויאה צייט והיה לבר-פלוגתא עיקרי של קרל קאוטסקי (Kautsky, 1854-1938), עורך נויאה צייט ומגן המרקסיזם האורתודוקסי. כאשר הצטרף למפלגה הסוציאליסטית הבלתי-תלויה, פרסם ברנשטיין מאמרים בביטאונה די פרייהייט. עם המתפלמסים עמו לפני המלחמה נמנתה רוזה לוקסמבורג (Luxemburg, 1871-1919), מראשי האגף הרדיקלי וממקימי "ברית

הקרובה יותר ליבשת, החלו העיתונים הסוציאליסטיות להופיע בשנות השבעים של המאה התשע-עשרה, אולם לביטאון המפלגה סוציאליסטית דמוקרט (Sozialdemokraten) שנוסד ב-1872 לא הועילו גם חילופי השם לאקטואל (Aktuelt) ב-1959. הוא נאלץ לסגור את שערי ממש בתחילת המאה העשרים ואחת, למרות הסיוע הממושך של ברית האיגודים המקצועיים.

שאר מדינות אירופה

תהליך דומה של הצטמקות או אף התחלשות הביטאונים הסוציאלי-דמוקרטיים הסתמן גם בשאר מדינות אירופה. הדיילי הראלד (Daily Herald), שנוסד ב-1911 כעלון של שובתים ושימש אחר כך כביטאון האיגודים המקצועיים הבריטיים והלייבור, פסק להופיע לפני כארבעים שנה לאחר שכבר ב-1929 עבר בחלקו לידיים פרטיות. תחילה רווחו תקוות גדולות שהעיסקה עם אודהמס תהפוך אותו לעיתון פופולרי מצליח, שיוכל לסייע ללייבור ולאגודים. אך למעשה קריסתו לא השפיעה לא על ניצחונותיה ולא על כישלונותיה של המפלגה בבחירות; ואילו השמאל והאינטליגנציה הוסיפו להיזון משבועונים ומכתבי עת כגון הניו סטייטסמן (New Statesman) והטריביון (The Tribune). הביטאון הסוציאליסטי הצרפתי ל'הומניטה (L'Humanité), שנוסד ב-1904 על-ידי ז'אן ז'ורס, עבר בעקבות הפילוג בתום מלחמת העולם הראשונה לידי הקומוניסטים ומוסיף להופיע גם כיום, ואילו לה פופוליר (Le Populaire) הסוציאליסטי של ליאון בלום ויורשיו פסק להופיע, אף כי הסוציאליסטים הצליחו מכבר לצמצם מאוד את השפעת הקומוניסטים בשמאל הצרפתי. בהולנד נסגר ביטאון מפלגת העבודה האט פרייאר פולק (Het frije Volk, שאחרי מלחמת העולם השנייה הפך לעיתון פופולרי גדול, ולחברי המפלגה נותר המגאזין רוד (Rood). בשווייץ הגרמנית הצטמק היומון הוותיק ברנר טאגוואכט (Berne Tagwacht) לכמה אלפי עותקים, בעוד שבשווייץ הצרפתית הוסיף להופיע פאז' דה גוש (Pages de gauche) שתמך בסוציאליסטים. באיטליה מוסיף להתקיים הביטאון הקומוניסטי ל' אוניטה (L'Unita), בעוד של' אוונטי (L'Avanti) הסוציאליסטי נסגר מזמן והמפלגה נהנית בדרך כלל מתמיכת אילה ריפורמיסטה (Ille Reformista), יומון בלתי-תלוי.

בספרד, שחזרה להיות מדינה דמוקרטית רק לפני כעשרים וחמש שנה, תומך בסוציאליסטים אל פאיס (El Pais), עיתון בלתי-תלוי גדול כדוגמת לה מונד הצרפתי. בפורטוגל, שגם היא השתחררה מדיקטטורה אוטוריטרית ממושכת רק בשנות השבעים, יש לסוציאליסטים ביטאון שבועי, פורטוגל סוציאליסטה (Portugal Socialista). בהונגריה חודשה אחרי נפילת המשטר הקומוניסטי הופעת הביטאון הסוציאליסטית נאפסאוה (Nepszava); בצ'כיה יוצא לאור פראוו (Pravo) התומך במפלגה, ואילו בפולין נהנה השמאל הדמוקרטי מאהדת היומון הליברלי מיסודו של אדם מיכניק גזטה ויבורצה¹² (Gazeta Wyborcza).

כללו של דבר: הן בשל השינויים לגבי מה שמחפש ציבור הקוראים ביומון שלו ופחיתת העניין האידיאולוגי והן מתוך אילוצים כלכליים, העיתונות היומית הסוציאליסטית והעיתונות המפלגתית בכלל נעלמות והולכות במרבית ארצות אירופה; נותרו עיתונים בלתי-תלויים, שעם זאת יש להם העדפות בתחומים הפוליטיים, הכלכליים

פראגר שהתחיל את דרכו ב**פולקסוואכט** (Volkswacht) בכרסלאו, עבד במשך השנים בעיתוני המפלגה בקלן, ארפורט, לייפציג ולאחר שהצטרף ל"בלתי־תלויים" בביטאונם **די פרייהייט** בברלין, אך עם שובו למפלגת הרוב לא מצא משרה קבועה ב**פורוורטס**. פראגר פיתח תכניות לרפורמות בעיתונות המפלגתית וחיבר את הספר הראשון על תולדות המפלגה הסוציאלי־דמוקרטית הבלתי־תלויה. אחרי המהפך של 1933 עבד בגרמניה בעיתונות היהודית ואף ביקר ב־1937 בארץ ישראל שלושם הגיעו שלושת ילדיו עם עליית הנער. לאחר הקמת המדינה שירת בנו מיכאל פרגאי במשך תקופה ארוכה במשרד החוץ הישראלי. פראגר עצמו נשלח יחד עם רעייתו למזרח והוצא להורג בריגה בתחילת 1942.

למקום מיוחד בדיון הציבורי בנושאי רפורמות של שירותי הבריאות ברפובליקת ויימר זכו מאמריו של ד"ר יוליוס מוזס (Moses, 1868-1942), רופא נודע וגם חבר הרייכסטאג בשנים 1920-1932. מוזס ערך את ביטאון רופאי המשפחה ורופאי קופת חולים בגרמניה ופרסם מפעם לפעם את דבריו ב**פורוורטס**, **סוציאליסטישה מונטסהפטה** ו**פרייהייט**. בין השאר, הוקיע ניסויים בלתי הומאניים בבני אדם ותבע לתקן את מצבן של הנשים העובדות. הוא נפטר בגיטו טרזין.

פעילת הנשים טוני זנדר (Sender, 1888-1964), שהייתה זמן מה גם חברת הרייכסטאג, השתתפה בשנים 1928-1933 בעריכת ביטאון האישה **פראוואנוולט** (Frauenwelt). בביטאון זה השתתפה גם ז'אנטה וולף (Wolff, 1888-1976), שאחרי מלחמת העולם השנייה ייצגה את ברלין בבית הנבחרים בבון.

זיגפריד אופהויור (Aufhäuser, 1884-1965), חבר הרייכסטאג ברפובליקה הווימאריט ויו"ר איגוד הפקידים, השתתף בעיקר בביטאונים התנועה המקצועית ובביטאון המפלגה הסוציאלי־דמוקרטית בגלות פראג שם נמנה עם ראשיה.

פאול הרטץ (Hertz, 1888-1961), פוליטיקאי סוציאלי־דמוקרטי וגם פובליציסט שאחרי מלחמת העולם השנייה חזר לגרמניה ונבחר לסנט בברלין, החל את הקריירה העיתונאית שלו ערב מלחמת העולם הראשונה ב**פורוורטס**, מ־1918 כיהן כחבר מערכת **פרייהייט** של "הבלתי־תלויים", ולאחר עלייתו של היטלר לשלטון גלה לפראג וערך את **סוציאליסטישה אקציון** (Sozialistische Aktion) שהוגנב לגרמניה, ועד 1936 את הביטאון העיוני **צייטשריפט פיר סוציאליזמוס** (Zeitschrift für Sozialismus). באותן שנים הצטרף לקבוצה השמאלנית "נוי בגינן", שעם תום המלחמה השתלבה במפלגה המאוחדת. ב־1938 היה משקיף מטעם ההנהגה הסוציאלי־דמוקרטית הגולה בוועידת אוויאן למען הפליטים היהודים.

פריץ (פרץ) נפתלי (Naphtali, 1888-1967), ששימש מנהל המכון למדיניות כלכלית של האיגודים המקצועיים בגרמניה וטיפח את מושג הדמוקרטיה הכלכלית, כתב על נושאים אלה בכתבי העת **די גזלשאפט** (Die Gesellschaft) ו**די ארבייט** (Die Arbeit) וגם ב**פורוורטס**, אם כי הוא עצמו עבד ביומן הליברלי **פראנקפורטר צייטונג**. נפתלי, שנמנה עם הסוציאלי־דמוקרטים המעטים שפנו לצינונות, עלה ב־1933 לארץ, היה חבר הנהלת בנק הפועלים ולאחר מכן חבר כנסת ושר בממשלת ישראל.

ספרטקוס", שנרצחה בינואר 1919 יחד עם קרל ליבקנט על־ידי אנשי המיליציות הימניות שהוחשו לברלין לדיכוי ההתקוממות הקומוניסטית. בעקבות המלחמה גילה ברנשטיין עמדה חיובית לגבי בית לאומי יהודי בארץ־ישראל, אך לא בזכות פתרון ציוני מדיני.

אישיות בולטת אחרת, הוגה כלכלי ברוח האוסטרו־מרקסיזם ופעמיים גם שר בממשלה בתקופת ויימר, היה רודולף הילפרדינג (Hilferding, 1877-1941). הילפרדינג, יהודי יליד וינה, עבר לפני המלחמה לברלין, שם הצטרף למערכת **פורוורטס**, ועם הצטרפותו ל"בלתי־תלויים" הופקד על עריכת יומנם **די פרייהייט**. עם שובו לספ"ד היה מו"ל כתב העת העיוני **די גזלשאפט** (Die Gesellschaft) ולאחר עליית היטלר לשלטון ערך את **הצייטשריפט פיר סוציאליזמוס** (Zeitschrift für Sozialismus) בקרלסבד והשתתף ב**נויאר פורוורטס** בפריס. הילפרדינג הוסגר על ידי הצרפתים לגסטפו ומת ב־1941.

פרידריך שטאמפר (Stampfer, 1874-1957), יהודי מתבולל יליד ברנו שבמורביה, נתפרסם כעורך ראשי של **הפורוורטס** מ־1916 ועד 1933; זמן מה המשיך בעריכת **הנויאר פורוורטס** בגולה בפראג. שטאמפר, נציג הרוב במפלגה, אף שירת כחבר הרייכסטאג. את דרכו בעיתונות החל במערכת ה**לייפציגר פולקסצייטונג**, אחד העיתונים החשובים ביותר של המפלגה, שבראשו עמד עורך ראשי אחר ממוצא יהודי, ברונו שנלנק (Schönlanck, 1859-1901). פאול זינגר (Singer, 1844-1911), יו"ר המפלגה בברלין וגם יו"ר עמית של המפלגה כולה, ייסד בימי החקיקה האנטי־סוציאליסטית של ביסמארק את **ברלינר פולקסבלאט** (Berliner Volksblatt), לכאורה עיתון בלתי־תלוי ששימש מעין תחליף לביטאונים הסוציאלי־דמוקרטיים האסורים, ועם שובו לאחר הגליה זמנית לברלין היה ב־1891 בין מחדשי מעמדו של **פורוורטס** כביטאון מרכזי של התנועה.

דמות חשובה, שיחד עם מעורבותו החזקה בשיח האינטלקטואלי והפוליטי של המפלגה לא התנצר לזהותו היהודית, היה עורך **הסוציאליסטישה מונטסהפטה** יוזף בלוך (Bloch, 1871-1936), שכבר הוזכר במאמר לעיל. בלוך נקט בגלוי עמדה אוהדת לצינונות ובשלב מסוים אף צידד בעלייה המונית לארץ־ישראל.

ב**פורוורטס** כתב גם קורט אייזנר (Eisner, 1867-1919), הסוציאליסט היהודי השמאלי שכיהן אחרי נפילת המלוכה כראש הממשלה הרפובליקני הראשון של בווריה, אך נרצח במינכן בפברואר 1919 על ידי קנאי ימני קיצוני. אחרי עבודתו ב**פורוורטס** שימש זמן מה עורך עיתון המפלגה בנירנברג ומאוחר יותר פרסם פליטון פועלים שבועי.

הסוציאליסט־האנרכיסט גוסטב לנדאוואר (Landauer, 1870-1919), סופר ועורך כתב העת **הסוציאליסט** (Der Sozialist), נמנה עם ממשלת בווריה הקומוניסטית קצרת הימים ונרצח בכלא אחרי סילוקה של ממשלה זו.

מקס בר (Beer, 1864-1943), שהתחיל את דרכו ב**פורוורטס** וב**נויאה צייטונג** והיה עורך ב**מאגדבורגר פולקסשטימה** (Magdeburger Volksstimme), היגר בתחילת המאה לאנגליה, שם נעשה היסטוריון של תנועת העבודה הבריטית.

תחנות רבות בעיתונות המפלגתית, בעיקר בעידן הקיסרות, עבר העיתונאי היהודי הסוציאליסטי אויגן פראגר (Prager, 1876-1942).

1893-1963) היה עורך ראשי בשנים 1931-1934 ועם שובו מגלות בריטניה יחד עם רעייתו מאריאנה, גם היא עיתונאית סוציאליסטית, המשיך בתפקיד מ-1945 עד 1961. בשנותיו האחרונות היה פולק מופקד גם על הביטאון העיוני **די צוקונפט** (Zukunft), הירוש של **דר קאמף** (Kampf), שאוטו באואר (Bauer, 1881-1938) היה בין מייסדיו ב-1907 ושב השתתפו הוגים סוציאליסטים אוסטרים וגם מחוץ לאוסטריה. באואר נמנה גם עם עורכי **הארבייטרצייטונג**, **די גזלשאפט**, ועוד. למרות תמיכתו בהתבוללות היה בין הסוציאליסטים הבודדים שהוסיפו להשתייך לקהילה היהודית בווינה. בין המשתתפים בארבייטרצייטונג ובדר קאמף היו גם פרידריך אדלר (Adler, 1879-1960), בנו של ויקטור, ממנהיגי המפלגה הסוציאליסטית, שהרג ב-1916 את ראש ממשלת אוסטריה מתוך התנגדות למלחמה ושכיהן אחרי המלחמה כמזכ"ל האינטרנציונל הסוציאליסטי, וכן מקס אדלר (Adler, 1873-1937), סוציולוג ואידיאלוג מרקסיסטי.

יוליוס בראונטל (Braunthal, 1897-1972), שאחרי מלחמת העולם השנייה כיהן כמזכ"ל קומיסק"ו ולאחר מכן כמזכ"ל האינטרנציונל הסוציאליסטי עד 1956, היה עורך **דאס קליינה בלאט** מאז ייסודו ב-1927 עד לדיכוי ההתקוממות הסוציאליסטית בווינה בפברואר 1934. בניגוד לפרידריך אדלר, שנקט עמדה אנטי-ציונית מובהקת, נמנו מקס אדלר ובראונטל עם המעטים שגילו אהדה לציונות הסוציאליסטית.

עם העיתונאים הסוציאליסטית-דמוקרטים הבולטים באוסטריה נמנה גם אוטו לייכטר (Leichter, 1897-1973), שאחרי הקמת הרפובליקה האוסטרית הראשונה השתתף בעריכת **הקאמף** והארבייטרצייטונג. אחרי 1934 ערך את ביטאון האיגודים המקצועיים הבלתי חוקיים **די גוורקשאפט** (Die Gewerkschaft) ולאחר שנמלט לפריס את **דר סוציאליסטישה קאמף** (Der Sozialistische Kampf). עם שובו מארצות הברית, שם מצא מקלט במלחמה, ערך בווינה את כתב העת **ארבייט אונד וירטשאפט** (Arbeit und Wirtschaft), אך העדיף לחזור לניו יורק ולשמש שם כתב חוץ של **הארבייטרצייטונג**. אשתו קיטה לייכטר (1895-1942), אחת הנשים הבולטות בתנועת הפועלים האוסטרית, שנספתה בשואה, הייתה גם היא בין המשתתפים בארבייטרצייטונג ובארבייט אונד וירטשאפט.

עם המשתתפים בארבייטרצייטונג לפני מלחמת העולם הראשונה נמנה גם היהודי המומר סטפן גרוסמן (Grossmann, 1875-1935), שאחר כך ייסד את התיאטרון "במה חופשית לפועלי וינה", בתמיכת המפלגה האוסטרית. בברלין אחרי המלחמה הוציא לאור את כתב העת הרדיקלי **דאס טאגבוך** (Das Tagebuch). רוברט דאנברג (Danneberg, 1885-1942), בין האישים הבולטים ב"ווינה האדומה", שהיה מטרה להסתה הימנית, ערך את כתב העת **בילדונגסארבייטר** (Bildungsarbeiter).

לא בבריטניה ולא בצרפת לא הגיע מספר הביטאונים הסוציאלי-דמוקרטיים או הסוציאליסטיים לזה שבגרמניה בימי הקיסרות ואף לא בימי רפובליקת ויימר, והדבר אמור גם לגבי העורכים, העיתונאים והמשתתפים היהודים. להלן רק כמה דוגמאות. בצרפת יסד מנהיג המפלגה הסוציאליסטית ליאון בלום (Blum, 1872-1950) בעקבות הפילוג בין הקומוניסטים והסוציאליסטים את היומון **לה פופוליר**, לאחר שלפני כן השתתף ביומון **לה הומוניטה**, שנוסד

לארץ עלה גם אריך גוטגטרוי (Gottgetreu, 1903-1981), שהתחיל את דרכו בעיתונות הסוציאליסטית-דמוקרטית כמשתתף בפורוורטס ועורך **הליבקר פולקסבוטן** (Lübecker Volksboten).

בעקבות השואה, מעטו אחרי מלחמת העולם השנייה שמות יהודים בעיתונות הסוציאליסטית-דמוקרטית בגרמניה. פטר בלכשטיין (Blachstein, 1911-1979), אחד משלושת היהודים שנבחרו לבונדסטאג, נמנה זמן מה עם משתתפי ההמבורגר אכו (Hamburger Echo). ההיסטוריונית סוזאנה מילר (Miller, ילידת 1915) השתתפה, בין השאר, ב**נויאה גזלשאפט** (מאוחר יותר התאחד עם פרנקפורטר הפטה) ואף שימשה חברת מערכת של הירחון. כעורכו של כתב עת זה שימש כארבע שנים ליאו באואר (Bauer, 1972-1912), קומוניסט לשעבר שחזר לשורות הסוציאליסטיות. יעקב מוניטה (Moneta) יליד 1914, שנמלט אחרי עליית היטלר לשלטון לארץ ישראל וחזר לגרמניה ב-1948, הצטרף ב-1949 למערכת הריינישה צייטונג (Rheinische Zeitung). בשנים 1962-1978 שימש עורך ראשי של **אי.ג.י. מטאל** (I.G. Metall), ביטאון איגוד עובדי המתכת, אז הגדול בין האיגודים המקצועיים בגרמניה. מוניטה, בעל השקפות טרוצקיסטיות מנעוריו, היה אומנם במשך שנים חבר המפלגה הסוציאליסטית-דמוקרטית, אך לאחר איחוד גרמניה ב-1990 הצטרף לפד"ס (כיום מפלגת השמאל) והוצא מהספ"ד. מול דיווח ביקורתי מאת "משתתף מארץ ישראל" (כנראה יהודי אנטי-ציוני) על ישראל בעיצומה של מלחמת העצמאות בנויאר פורוורטס טיפח היינץ פוצראט (Putzrath, 1916-1996), שחזר מהגלות בלונדון, עמדה אוהדת יותר כלפי המדינה היהודית החדשה שבאה לביטוי בתגובות שירות העיתונות המפלגתי. לודוויג רוזנברג (Rosenberg, 1903-1977), גולה אחר שחזר מבריטניה והופקד על תיק החוץ בוועדה המרכזת של ברית האיגודים המקצועיים, פרסם עוד באוקטובר 1951 מאמר בביטאון האיגודים **ולט דר ארבייט** (Welt der Arbeit) שבחב הסתדרות העובדים. בתפקידיו הבאים – סגן יו"ר ויו"ר ברית האיגודים – תרם תרומה חשובה להידוק הקשרים בין האיגודים המקצועיים הגרמניים להסתדרות. ב-1949, בסימפוזיון בנויאר פורוורטס על האנטישמיות, הצביע פרידריך שטאמפר, שחזר אחרי המלחמה מגלות בארצות הברית, על הגישה החיובית של היהודים לגרמניה עד עלייתו של היטלר לשלטון ודחה את ההכללות לגבי איבת היהודים האמריקנים לגרמניה. ריכרד לוונטאל (Löwenthal, 1908-1991), שחזר מלונדון לברלין רק בסוף שנות ה-50, נטל אחר כך חלק פעיל בדיונים האידיאלוגיים במפלגה ודבריו הופיעו בביטאונים עיוניים שונים. בניגוד לקרבתו לפלגים השמאליים בצעירותו, נחשב כנציג המרכז הימני מול תסיסת הסטודנטים בסוף שנות ה-60 ואילך.

נוכחות יהודית גדולה (על פי המוצא ולא דווקא על פי ההלכה או הזיקה לקהילה) הייתה גם בין העורכים והמשתתפים בעיתונות הסוציאליסטית-דמוקרטית האוסטרית. ויקטור אדלר (Adler, 1852-1918), שהמיר את דתו, מייסדה והיו"ר הראשון של המפלגה ועורך **גלייכהייט** ולאחר מכן **ארבייטרצייטונג**, עמד בראש היומון עד למינויו של פרידריך אוסטרליץ (Austerlitz, 1862-1931), גם הוא ממוצא יהודי אך מתנכר לנושאים יהודיים ובייחוד יהודיים לאומיים. יורשו של אוסטרליץ, אוסקר פולק (Pollack,

שמיאלו תפקיד ביומן **ברנר טאגווכט** בשנים 1909-1918. גרים, ממוצא יהודי, נמנה עם שוללי מלחמת העולם הראשונה והיה חבר פעיל בוועד הסוציאליסטי הבינלאומי (תנועת צימרוולד) בשנים 1915-1917. הוא צידד ב"אינטרנציונל השניים וחצי", אך חזר למפלגה. ארנסט נובס (Nobs, 1886-1957) היה הסוציאליסט המוקרט הראשון שנבחר ב-1943 כחבר הממשלה. כמי שבא ממוצא יהודי חלקי הדחיק את הנושאים היהודיים. בשנים 1918-1919 כיהן במערכת **פולקסשטימה** (Volksstimme) בסנטגאלן ואחר כך בביטאונים סוציאליסט-דמוקרטיים אחרים. דוד פארבשטיין (Farbstein, 1868-1953) פעל כציוני מנעוריו נגד האנטישמיות וכמשפטן התמסר להגנה על השובתים הסוציאליסטים והסינדיקליסטים במשפטים בעקבות השביתה הכללית ב-1919. על נושאים אלה כתב גם בעיתונות הסוציאליסט-דמוקרטית ובעיתונים אחרים.

בין היהודים בעיתונות הסוציאליסטית באיטליה בלט קלאודיו טרווס (Treves, 1869-1939), פוליטיקאי ועיתונאי מהמגמה הרפורמיסטית של פיליפה טוראטי. לפני מלחמת העולם הראשונה ערך את **אונטי** (Avanti), שאותו נאלץ לעזוב אחרי ניצחון הסוציאליסטים המקסימליסטים, ולאחר מלחמת העולם הראשונה ערך את **לה ג'וטיציה** (La Giustizia), ביטאון האגף הסוציאליסטי הריפורמיסטי שפרש ממפלגת הרוב. השתתף גם בכתב העת העיוני **קריטיקה סוציאלה** (Critica sociale). גם בנו פאולו טרווס (-1958), שפרסם מחקרים בתחום המחשבה המדינית, נמנה זמן מה עם עורכי **לה ג'וטיציה**. כחבר המפלגה הסוציאליסטית במחתרת שימש כתב בשביל הביטאון **לה ליברטה** (La Libertà) בפריס. עם שובו מהגלות בלונדון מילא תפקידים בממשל ובאקדמיה.

בעיתון הסוציאליסט-דמוקרטי **בצ'כיה פראבו לידו** (Pravo Lidu) השתתפו בעריכה המשורר רודולף אילובי (Ilovy, 1881-1943) והעיתונאי איוון אולבראכט (Olbracht, 1882-1952), שגילה את יהודי קרפוטרוסיה לקהל הצ'כי. גוסטב וינטר (Winter, 1893-1899), כתב בפריס ומומחה לצרפת, נחשב לאבי הריפורטז'ה הפיוטית בצ'כיה.

ברובוטניק (Robotnik), ביטאון המפלגה הסוציאליסטית הפולנית (PPS), שהופיע כיומן בשנים 1919-1939, שימש העיתונאי היהודי פליקס פרל (Perl, 1871-1927) עורך ראשי עד מותו ב-1927. פרל, יהודי מתבולל שתאם את הקו של מפלגתו, היה גם חבר הסיים הראשון אחרי מלחמת העולם הראשונה. למרות התרחקותו מהדת הובא לקבורה בבית קברות יהודי. **רובוטניק**, שהתחיל להופיע ב-1894, נסגר בספטמבר 1939. עם המשתתפים בעיתונות ה-PPS נמנה גם סטאניסלב פוזנר (Posner, 1868-1930), פוליטיקאי ומשפטן שכיהן בסנט הפולני.

בשוודיה שימש ארווין לייזר (Leiser, 1923-1996), פליט מגרמניה, בשנים 1950-1958 עורך לענייני תרבות של היומן הסוציאליסט-דמוקרטי **מורגון טידינגטון**. מ-1961 עד סוף ימיו חי בציריך והתפרסם בעיקר הודות לסרטיו הדוקומנטריים על "הרייך השלישי".

פרופסור מרסל ליבמן (Liebman, 1929-1986), היסטוריון מארקסיסטי שמאלי שניצל כנער בעת הכיבוש הגרמני בבריסל, נקט בחייו המבוגרים עמדה ביקורתית כלפי מצב הסוציאליסט-דמוקרטיה

ב-1904 על ידי ז'אן ז'ורס ועבר לידי הקומוניסטים. עם המשתתפים ב**פופוליר** נמנו, בין השאר, פוליטיקאים כמו דניאל מייאר (Mayer, 1909-1998), חבר ממשלה אחרי מלחמת העולם השנייה, ז'ן פייר בלוך (Bloch, 1905-1991), חבר ממשלה לפני אותה מלחמה שהצטרף לדה גול בלונדון ופעל אחר כך למען זכויות אדם, פיאר קוט (Cot, 1895-1977), גם הוא חבר ממשלה בשלהי הרפובליקה השלישית. ב**פופוליר** השתתפו גם אנדרה בלומל (Blumel, 1893-1973), ממקורבי יאון בלום וראש לשכתו כאשר כיהן כראש ממשלת החזית העממית, הפובליציסט ואוי לוי (Levy) ומרק יארבלום (Jarblum, 1887-1973), האחרון בעיקר בנושאים יהודיים וציוניים. אחרי מלחמת העולם הראשונה בלומל סייע רבות לבריחה ולעלייה ב', אך לאחר מכן הסתכסך ונאלץ לפרוש מהמסד הציוני בשל האוריינטציה הפרו-סובייטית שלו. אנרי לרנר (Lerner) כתב בירחון **נובל ראוו סוציאליסט** (Nouvelle Revue Socialiste). ז'ורז' בוריס (Boris, 1888-1960) הקים ב-1927 את כתב העת השמאלי **לה לומיאר** (La Lumière), מילא תפקיד אחראי במשרד האוצר בממשלת בלום, ב-1940 הצטרף לדה גול בלונדון ואחרי שחרורה של צרפת גיבש תכנית להיערכות מחדש של הכלכלה הצרפתית. אנדרה וייל-קוריאלי (Weil-Curiel), סוציאליסט פאציפיסטי, השתתף ב**ז'ואן 1936** (Juin 1936), כתב עת שמאלי.

בבריטניה כתבו חברי פרלמנט יהודים ואישי ציבור קרובים למפלגת הלייבור ביומן **דיילי הרלד** (עד שנסגר), בשבועונים **ניו סטייטסמן**, **טריביון ולפט ניוז** (Left News), ועוד. הרולד לסקי (Laski, 1893-1950), מראשי המפלגה ואחד האידיאולוגים שלה, פרסם בעיקר ספרים, אך נטל חלק גם בדיון הפנים-מפלגתי ב**דיילי הרלד** ובכתבי עת. ויקטור גולנץ (Gollancz, 1893-1967) ייסד את ה-Left Book Club והיה בין המייסדים וחברי המערכת של השבועון **טריביון**. בימי רדיפות הנאצים פעל למען הפליטים היהודים ואחרי המלחמה ביקש להקל על מצב האוכלוסייה הגרמנית בגרמניה הכבושה בידי בעלות הברית. חבר הפרלמנט אייאן מיקרדו (Mikardo, 1908-1993), איש השמאל בלייבור ותומך מתמיד בישראל, השתתף בעיקר בשבועון **טריביון**.

יש להזכיר עוד את חברי הפרלמנט סידיני סילוורמן (Silverman, 1895-1968) שהיה גם מפעילי הקונגרס היהודי העולמי באירופה, לורד ברנט ג'אנר (Janner) ובנו גרוויל ג'אנר, שמילאו תפקידים מרכזיים בקהילה הבריטית, מוריס אדלמן (Edelman), בן לוי וכן את חבר בית הנבחרים הנוכחי ג'רלד קאופמן (Kaufman), יליד 1930, שמאמריו הופיעו בניו **סטייטסמן** וב**דיילי מירור** (Daily Mirror). קאופמן, לשעבר שר בממשלת לייבור, נמנה במשך שנים עם המבקרים החריפים של מדיניות ישראל למרות זיקתו לפועלי ציון בבריטניה.

ד"ר נוח בארו (Barou, 1889-1955), כלכלן ואיש ציבור יהודי, מראשי הקונגרס היהודי העולמי באירופה, חיבר ספרים ומאמרים בתחום הקואופרציה והתנועה הקואופרטיבית. בין השאר, כתב ב**פייביאן קוורטרלי** (Fabian Quarterly) וב**קואופרייטורס ירבוק** (Cooperators Year Book).

בעיתונות הסוציאליסטית בשווייץ לא בלטו סוציאליסטים יהודים. רוברט גרים (Grimm, 1881-1958) היה אחד המעטים

10. על עיתונות הפועלים בשוודיה ראה:
Lars Furhoff, **Das Dilemma der schwedischen Arbeiterpresse**, Bonn 1961, translated from Dagens Nyheter; Rune Blomquist, Die Arbeiterpresse, Stockholm 1969;
על העיתונות בנורווגיה ושקיעת העיתונות המפלגתית שם ראה:
Svennik Hoyer, **The Norwegian Press**, published by Ministry of Foreign Affairs, Oslo 2000;
על העיתונות בדנמרק ראה:
Niels Thomsen, **Denmark — Culture Mass Media**, published by Royal Ministry of Foreign Affairs, Copenhagen 2002.

11. שיחה טלפונית עם עורך ה"Arbeterbladet", השבועון הסוציאלי-דמוקרטי בשפה השוודית בהלסינקי, 15 בספטמבר 2005.

12. המחבר חייב תודה על אינפורמציה שוטפת לגבי העיתונות בארצותיהם לנציגי שגרירויות נורווגיה, דנמרק, פינלנד, שוודיה, הולנד, שווייץ, איטליה, פורטוגל, ספרד וצ'כיה.

13. הנתונים על יהודים בעיתונות הסוציאלי-דמוקרטית בתקופת הקיסרות ורפובליקת ויימר מבוססים ברובם על החיבור של:
Ernest Hamburger, **Juden im Öffentlichen Leben Deutschlands Regierungsmitglieder, Beamte und Parlamentarier in der monarchischen Zeit 1848 — 1918** (Tübingen, 1968), pp. 399 — 540.
בגלל מגבלות הטקסט כללתי רק חלק מהמשתתפים היהודים בעיתונות הספ"ד. השלמות שאבתי מ:
Jüdischer Biographischer Index. Bearb. von Hilmar Schmuck (München, 1998).
לגבי התקופה אחר 1945 הסתמכתי גם על המונוגרפיה שלי **יד מושטת. הסוציאלי-דמוקרטים הגרמנים ויחסם ליהודים ולישראל 1945-1967** (תל-אביב, 1986).
פרטים על דרכו של אויגן פראגר מצויים בכרך:
Ilse Fischer & Rüdiger Zimmermann, **"Unsere Sehnsucht in Worte kleiden". Eugen Prager (1942-1876). Der Lebensweg eines sozialdemokratischen Journalisten** (Bonn, 2005).

14. לגבי היהודים בעיתונות הסוציאלי-דמוקרטית האוסטרית, הסתמכתי, בין השאר, על:
dasrotewien. at. Weblexikon der Wiener Sozialdemokratie; Felix Czeike, **Historisches Lexikon**, Wien 1992;
וכן על ספרו של:
Jack Jacobs, **On Socialists and the Jewish Question after Marx**, New York 1992, Ch. 4. Austrian Social Democrats and the Jews: a Study in Ambivalence, pp. 86 — 117.

15. על הנתונים לגבי צרפת אני חייב תודה לד"ר שמחה אפשטיין מהאוניברסיטה העברית.

16. לגבי סוציאליסטים יהודים בעיתונות הסוציאליסטית באיטליה ובצ'כיה אני חייב תודה על הפנייתם של ד"ר יצחק מינרבי וגב' רות בונדי.

בבלגיה ובמערב אירופה ואף בלט בשלילת המדיניות הישראלית. נוסף לחיבוריו האקדמיים השתתף בעיתונות הסוציאליסטית, בעיקר בשפה הצרפתית.

הערות

* מאמר זה מוקדש לזכרו של פריץ היינה (נפטר ב-2001), סוציאלי-דמוקרט גרמני דגול, שלחם בנאציזם לפני ולאחר שגלה ממולדתו. על חלקו בהצלת יהודים גולים בצרפת ב-1940 זכה להכרה מיד ושם כחסיד אומות העולם.

** על הסיוע הרב באספקת רשימות המקורות הביבליוגרפיים למאמר זה נתונה תודתי למר הוברט וולטרינג (Woltering), ספרן מדעי בספריית קרן פרידריך אברט בבון.

1. המחקר החדש ביותר שעליו מתבססת בחלקה סקירה זו על גרמניה הוא:
Friedhelm Boll, **Die deutsche Sozialdemokratie und ihre Medien**, Bonn 2002.
ראה גם מאמרים:
Kurt Koszyk, "Die Arbeiterpresse: Organisation, Probleme, Wirkung", in: **Gewerkschaftliche Monatshefte** v.40 (1989), pp. 172-184; "Kultur und Presse der Arbeiterbewegung", in: Peter von Ruden u.a. **Beiträge zur Kulturgeschichte der deutschen Arbeiterbewegung 1848-1918**, Frankfurt 1979, pp. 65-77. פן Friedrich Knilli, Die Arbeiterbewegung und die Medien, **Gewerkschaftliche Monatshefte** v. 25 (1974), pp. 349-362. **Lexikon des Sozialismus**, Köln 1986, pp. 496-500
בלקסיקון נתפרסמה סקירתו של וולפגנג קלמנט על העיתונות של תנועת הפועלים הגרמנית, שגם בה נעזר מחבר מאמר זה. ראה עמ' 496-500.

2. ראה נאומו של לסאל בספטמבר 1863.
"Die Feste, die Presse und der Frankfurter Abgeordnetentag", in: Shlomo Na'aman, **Lassalle**, Hannover 1971, p. 664ff.

3. ב-1911/12 היו הכנסות המפלגה ממפעלים שברשותה, בעיקר בתי דפוס ועיתונים, כ-8.5 אחוז מכלל הכנסותיה, לעומת 88.6 אחוז ממסי חבר. ראה BOLL עמ' 24-26.

4. **Lexikon des Sozialismus**, p. 498, Clement.

5. Johannes Richter, **Aufgabe und Gestaltung der sozialdemokratischen Presse, Vortrag auf der Tagung sozialdemokratischer Verleger und Redakteure**, 10 Mai 1946, Hannover

6. התיאור הממצה ביותר של התפתחות העיתונות הסוציאלי-דמוקרטית אחרי מלחמת העולם השנייה מצוי אצל:
Stefan Appellius, **Heine: Die SPD und der lange Weg zur Macht**, Essen 1999.7. Appellius, pp. 423-449

8. בסקירה על העיתונות הסוציאלי-דמוקרטית בשפה הגרמנית באוסטריה הסתמכתי בעיקר על ספרם של:
Peter Pelinka & Manfred Scheuch, **100 Jahre AZ**, Wien und Zürich, 1989.

9. משה בילינסון, "פרקי אוסטריה וגרמניה", **במשבר העולם**, I, תל-אביב, הת"ש, במיוחד עמ' 415-437 וכן 521-529. ראה גם יוסף גורני, "ביילינסון — הסוציאלי-דמוקרט האליטרי", **ציונות**, י"ט (1995), עמ' 347-368. גורני מציון שביילינסון העדיף את האוסטרומרקסיזם על שדחק הצדה את הקומוניזם וראה בו מעין דרך שלישית בין קפיטליזם לקומוניזם.